

**Πρόσβαση σε λογαριασμό βοήθειας ασθενούς:
Απόφαση Πιτσιλάδη και Βασιλέλλης κατά Ελλάδας (06.06.2023)***

*Χρήστος Τσεβάς***

I. Εισαγωγή

Η σύνδεση της ακαδημαϊκής κοινότητας με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής, «το Δικαστήριο» ή «ΕΔΔΑ») είναι δεδομένη¹. Ο διάλογος εμπλουτίζει και τις δύο πλευρές και την αλληλεπίδρασή τους. Υπάρχει δε και η τάση στη διεθνή βιβλιογραφία προκειμένου να αναδειχθεί και να ενταθεί η σύνδεση αυτή, εφόσον και το ΕΔΔΑ εντάσσει νέους προβληματισμούς με βάση και τον εμπλουτισμό που προέρχεται από τις ζυμώσεις στον ακαδημαϊκό διάλογο.

Η εξέλιξη δε της νομολογίας του ΕΔΔΑ και ειδικά σε υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος έχει μεγάλη σημασία και για τον εσωτερικό/εθνικό διάλογο, ανεξάρτητα από το εάν οι αποφάσεις καταλήγουν σε παραβίαση ή όχι. Ένα βασικό στοιχείο του διαλόγου πηγάζει από την ανάγκη σχολιασμού και εποικοδομητικής κριτικής. Εξάλλου, χαρακτηριστικό παράδειγμα καινοτόμου σχολιασμού από μέρους της ακαδημαϊκής κοινότητας είναι και η «εκ νέου συγγραφή» μιας απόφασης με δημιουργικό πνεύμα και με αναζήτηση του τρόπου με τον οποίο το Δικαστήριο μπορεί να βελτιώσει τη νομολογία του². Η συγκεκριμένη προσέγγιση δε αποτελεί ένα θετικό πρόσημο για την εξέλιξη και του διαλόγου μεταξύ ακαδημαϊκής κοινότητας και του Δικαστηρίου, καθώς ο διάλογος αυτός συμβάλλει εν τέλει και στην εφαρμογή των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε εθνικό επίπεδο. Συνεπώς, έχει απασχολήσει την ακαδημαϊκή έρευνα πώς θα μπορούσε να επαναδιατυπωθεί μια απόφαση. Το ίδιο βέβαια συμβαίνει και όταν μια νέα απόφαση διαφέρει από σχετική προηγούμενη νομολογία ή ακολουθεί μια διαφορετική προσέγγιση στο ίδιο ερώτημα προστασίας δικαιωμάτων με βάση και τις εξελίξεις στο διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η μικρή μεταστροφή αυτή αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο μια απόφαση θα μπορούσε να αποτυπωθεί διαφορετικά. Για παράδειγμα, η *S.A.S. κατά Γαλλίας*³ «αναδιατύπωσε» την απόφαση *Leyla Sahin κατά Τουρκίας*⁴ σε συγκεκριμένα ζητήματα φύλου. Οι αποφάσεις «επαναδιατυπώνονται» ή «συντάσσονται» διαφορετικά με τις επόμενες αποφάσεις. Στην ουσία, η νομολογία διαμορφώνεται κατά αυτόν τον τρόπο και ταυτόχρονα εξελίσσεται το πλαίσιο της προστασίας.

Το έτος 2023 ήταν ένα σημαντικό ορόσημο για το Δικαστήριο και για την Ελλάδα, καθώς για τις υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος γίνονται ήδη από το έτος 2022 τα πρώτα βήματα μιας νέας περιόδου ωριμότητας μετά τη θέση σε ισχύ του προεδρικού διατάγματος 76/2022 (ΦΕΚ Α' 205/01.11.2022) σχετικά με την απόδοση στη δημοτική γλώσσα της ΕΣΔΑ, του 15ου

* Εισήγηση στην εκδήλωση με τίτλο «Η Ελλάδα και το Δικαστήριο του Στρασβούργου (το έτος 2023)» που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των Ημερίδων «Δημήτριος Ευρυγένης», στη Θεσσαλονίκη, στις 20 Μαΐου 2024. Οι απόψεις που εκφράζονται στο παρόν είναι προσωπικές και δεν δεσμεύουν την ΕΕΔΑ.

** *Δ.Ν., Επιστ. Συνεργάτης της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)*

¹ S. TOUZÉ (dir.), *La Cour européenne des droits de l'homme et la doctrine*, Actes du colloque des 10 et 11 mai 2012, Palais des droits de l'homme, Strasbourg, Publications de l'IIDH, No 21, Editions A. Pedone, Paris, 2013. Βλ. και S. LAGOUTTE / D. SOSKIN, *The Role of Academia in Human Rights Protection and Promotion*, Human Rights Research Papers, No. 2018/2, 2018, διαθέσιμο σε: https://www.humanrights.dk/files/media/migrated/working_paper_academia_september2018.pdf.

² E. BREMS (ed.), *Diversity and European Human Rights – Rewriting Judgments of the ECHR*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

³ ΕΔΔΑ *S.A.S. κατά Γαλλίας* (Προσφυγή No 43835/11), απόφαση της 1ης Ιουλίου 2014.

⁴ ΕΔΔΑ *Leyla Sahin κατά Τουρκίας* (Προσφυγή No 44774/98), απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2005.

Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ και την «είσοδο» της επικουρικότητας στο Προοίμιο της ΕΣΔΑ⁵. Μεταξύ των δεκαοχτώ αποφάσεων κατά Ελλάδα οι οποίες κρίθηκαν εντός του 2023⁶, υπήρξαν σημαντικές υποθέσεις και για το ελληνικό σύστημα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου αλλά εν γένει και για τη νομολογία του Δικαστηρίου. Εξ αυτών υπήρξαν δύο αποφάσεις οι οποίες δεν κατέληξαν σε παραβίαση δικαιώματος. Η σχολιαζόμενη απόφαση⁷ αποτελεί μία από τις δύο απορριπτικές αποφάσεις του έτους 2023.

II. Βασικά χαρακτηριστικά της απόφασης

Για την κατανόηση του περιεχομένου και της σημασίας της απόφασης του Δικαστηρίου χρειάζεται να υπογραμμιστούν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της.

Πρώτον, η απόφαση αντανακλά μια υπόθεση με επίδραση στην κοινή γνώμη. Κάνοντας μια αρχή, ξεκινώντας όμως από το τέλος, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε σε μία από τις τελικές σκέψεις του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία «*το Δικαστήριο ασφαλώς γνωρίζει την τραγική διάσταση των συνθηκών της υπόθεσης που του υποβλήθηκε καθώς και τον θάνατο του γιου των προσφευγόντων (...)*»⁸. Η εν λόγω αναφορά αναδεικνύει τη δυσκολία της υπόθεσης, των πραγματικών περιστατικών αλλά και της κρίσης του Δικαστηρίου.

Δεύτερον, η υπόθεση αφορά δύο προσφυγές (υπ' αριθ. 5049/14 και 5122/14). Η απόφαση εξετάστηκε και δημοσιεύτηκε από το Τρίτο Τμήμα του Δικαστηρίου και, συγκεκριμένα, την επταμελή σύνθεση και διατυπώθηκε στη γαλλική γλώσσα. Η υπόθεση αφορά το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ («δικαίωμα στη ζωή») και ειδικά το διαδικαστικό σκέλος, την αδυναμία των προσφευγόντων να έχουν πρόσβαση σε τραπεζικό λογαριασμό κατόπιν συγκέντρωσης δωρεών για τη χρηματοδότηση της θεραπείας του γιου τους σε νοσοκομείο των ΗΠΑ, κάτι που οδήγησε στον θάνατο του τελευταίου (στο εξής «ΠΒ», όπως παρουσιάζεται στο σώμα της απόφασης). Το Δικαστήριο δεν καταλήγει σε παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, ενώ υπάρχει και η αποκλίνουσα γνώμη του Δικαστή Pavli.

Τρίτον, είναι χαρακτηριστικό ότι στην υπόθεση αυτή και στο κείμενο της απόφασης θεμελιώδες στοιχείο αποτελεί ο χρόνος και η προσέγγισή του από τα μέρη και το Δικαστήριο. Το χρονολόγιο ξεκινάει το 1999 και ολοκληρώνεται το 2023 με την απόφαση του Δικαστηρίου, ενώ υπάρχουν πλείστες αναφορές στην απόφαση όπου είτε τα μέρη είτε το Δικαστήριο επικαλούνται τον κρίσιμο χρόνο των πραγματικών περιστατικών. Η εν λόγω παρατήρηση γίνεται προκειμένου να αναδειχθεί και ο δύσκολος ρόλος του Δικαστηρίου στην εν λόγω υπόθεση και στον τρόπο με τον οποίο τοποθετείται απέναντι στα πραγματικά περιστατικά και τη σημασία τους⁹.

Τέταρτον, η απόφαση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια απόφαση οριοθέτησης ή απόφαση ορίων που θέτει το Δικαστήριο και ταυτόχρονα μια απόφαση ανάδειξης των θετικών υποχρεώσεων και του σημείου που αυτές οριοθετούνται για τις εθνικές αρχές. Οι δε θετικές

⁵. Βλ. Ι. ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ, Ομιλία σε «50 χρόνια μετά την κύρωση της ΕΣΔΑ», 2024, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/50-xronia-meta-tin-kurosi-tis-esda/>. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ομιλία σε Η ΕΣΔΑ: 70 χρόνια από την 1^η κύρωσή της από την Ελλάδα (1953-2023), Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου-Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 13.12.2023, διαθέσιμο σε: <https://www.mfhr.gr/event/h-esda-70-chronia-apo-tin-proti-kurosi-tis-apo-tin-ellada-1953-2023/>. Η νέα μορφή της ΕΣΔΑ είναι διαθέσιμη σε: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ELL.

⁶. Βλ. ECtHR, Statistics by year 2023, Violations by Article and by State 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.echr.coe.int/statistical-reports> και ECtHR, Analysis of statistics – Greece, διαθέσιμο σε: https://public.tableau.com/app/profile/echr/viz/Analysis_statistics/Overview.

⁷. ΕΔΔΑ *Πιτσιλάδη και Βασιλέλλης κατά Ελλάδα* (Προσφυγές Νος 5049/14 και 5122/14), απόφαση της 6ης Ιουνίου 2023.

⁸. Βλ. παρ. 55 της σχολιαζόμενης απόφασης. Το απόσπασμα σε εισαγωγικά αποτελεί μετάφραση του συντάκτη του παρόντος σχολιασμού.

⁹. Βλ. παρακάτω ανάλυση των πραγματικών περιστατικών καθώς και αναφορές του Δικαστηρίου σε μη δυνατότητα να προβεί σε εικασίες για τα πραγματικά περιστατικά (π.χ. παρ. 52 της σχολιαζόμενης απόφασης).

υποχρεώσεις, όπως αναλύεται παρακάτω, προέκυψαν βάσει του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ στον τομέα της δημόσιας υγείας.

III. Η σημασία του χρόνου και των πραγματικών περιστατικών¹⁰

α) Η ασθένεια του ΠΒ και οι πρώτες ενέργειες της Τράπεζας

Στις 22 Σεπτεμβρίου 1999, ο ΠΒ, τότε ηλικίας ενός έτους και οκτώ μηνών, διαγνώστηκε με νευροβλάστωμα τέταρτου σταδίου του δεξιού επινεφριδίου. Νοσηλεύτηκε στο δημόσιο νοσοκομείο Παιδων «Αγία Σοφία» στην Αθήνα, όπου παρέμεινε για οκτώ μήνες. Στις 14 Ιανουαρίου 2000 υποβλήθηκε σε εγχείρηση και στις 18 Μαΐου 2000 υποβλήθηκε σε μεταμόσχευση μυελού των οστών. Ο Δήμος Γέρας (τόπος διαμονής) χορήγησε στην οικογένεια οικονομική βοήθεια ύψους 587 ευρώ και αποφάσισε να οργανώσει έρανο. Ο Δήμαρχος ενημέρωσε τον ιδιοκτήτη ενός τηλεοπτικού καναλιού στη Λέσβο. Υπάλληλος του τηλεοπτικού καναλιού άνοιξε κοινό λογαριασμό ταμειωτηρίου στο όνομα των προσφευγόντων και του γιου τους στην Εθνική Τράπεζα Ελλάδος (εφεξής, «η Τράπεζα»). Ακολούθως, έγινε έκκληση για δωρεές και στις 13 Ιουνίου 2000 το ποσό που εισπράχθηκε στον λογαριασμό ήταν 296.291,16 ευρώ.

Στις 13 Ιουνίου 2000, η Τράπεζα δέσμευσε τον τραπεζικό λογαριασμό, θεωρώντας ότι ήταν αντίθετος με τον Ν. 5101/1931 περί είσπραξης δωρεών και λαχειοφόρων ή φιλανθρωπικών αγορών, καθώς δεν επέτρεπε, κατά τον κρίσιμο χρόνο, τη διοργάνωση συλλογής δωρεών προς όφελος ιδιωτών, αλλά μόνο σε ορισμένους συλλόγους, ιδρύματα και επιτροπές. Η Τράπεζα βασίστηκε σε επιστολή του Υφυπουργού Υγείας της 19ης Οκτωβρίου 1999, η οποία υπενθύμιζε στην Ένωση Ελληνικών Τραπεζών ότι το άνοιγμα λογαριασμών για τη συλλογή κεφαλαίων στο όνομα συλλόγων, ιδρυμάτων και επιτροπών απαιτούσε άδεια με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Υγείας. Στις 13 Ιουνίου 2000, ο δεύτερος προσφεύγων κλήθηκε από την Τράπεζα να υπογράψει την τραπεζική σύμβαση και, μετά από οδηγίες της τελευταίας, απέστειλε στον Υπουργό Υγείας αίτημα εξουσιοδότησης για ανάληψη χρηματικού ποσού στον λογαριασμό.

β) Υπηρεσίες υγείας σε νοσοκομεία του εξωτερικού

Μετά από υποτροπή της υγείας του ΠΒ στα τέλη Οκτωβρίου και αρχές Νοεμβρίου 2000, οι προσφεύγοντες έστειλαν τα ιατρικά αρχεία στο Royal Mardsen Hospital στο Ηνωμένο Βασίλειο και ζήτησαν από την Τράπεζα να εκταμιεύσει κεφάλαια για την κάλυψη εξόδων. Η Τράπεζα αρχικά αρνήθηκε να αποδεσμεύσει τον εν λόγω λογαριασμό, αλλά στις 29 Νοεμβρίου 2000 ο πρώτος προσφεύγων έλαβε τελικά το ποσό των 35.216 ευρώ. Στις 4 Δεκεμβρίου 2000 δήλωσε ότι, παρόλο που είχε ακολουθηθεί η κατάλληλη θεραπεία, είχε παρατηρηθεί υποτροπή και ότι ήταν πολύ πιθανό οι μεταστάσεις να εξαπλωθούν σύντομα.

Ακολούθως, το Κέντρο Καρκίνου Memorial Sloan Kettering στις ΗΠΑ, στις 22 Δεκεμβρίου 2000, τους έστειλε ενημερωτικό έγγραφο σχετικά με ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα θεραπείας. Στις 25 Ιανουαρίου 2001, τους ενημέρωσε ότι είχε προγραμματιστεί ιατρικό ραντεβού για τις 5 Φεβρουαρίου 2001 για την αξιολόγηση της κατάστασης της υγείας του ΠΒ και την έναρξη θεραπείας. Ζήτησε προκαταβολή 95.000 \$. Η Τράπεζα απέρριψε και πάλι το αίτημα των προσφευγόντων για μεταφορά του ποσού. Στις 13 Φεβρουαρίου 2001, το νοσοκομείο «Αλεξάνδρα» εξέτασε τον ΠΒ και διαπίστωσε υποτροπή στην υγεία του.

γ) Τελευταίες ενέργειες των εθνικών αρχών

Στις 15 Φεβρουαρίου 2001 ψηφίστηκε ο Ν. 2889/2001 με σκοπό την τροποποίηση του νομοθετικού πλαισίου και τη δυνατότητα, μέσω της συλλογής κεφαλαίων σε τραπεζικούς λογαριασμούς, οικονομικής υποστήριξης ατόμων που αντιμετωπίζουν δυσκολίες για την κάλυψη των δαπανών που απαιτούνται για την αποκατάσταση της υγείας τους. Την ίδια ημέρα

¹⁰. Για τη σημασία των πραγματικών περιστατικών βλ. και Ν. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, Ομιλία σε «50 χρόνια μετά την κύρωση της ΕΣΔΑ», 2024, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/50-xronia-meta-tin-kirosi-tis-esda/>.

που τέθηκε σε ισχύ ο νόμος, στις 2 Μαρτίου 2001, με απόφασή του ο Υπουργός Υγείας ενέκρινε την είσπραξη κεφαλαίων στον τραπεζικό λογαριασμό στο όνομα των προσφευγόντων ως μεταφορά του ποσού των 102.714,60 ευρώ για την κάλυψη νοσηλείας του ΠΒ στο εξωτερικό. Στις 16 Φεβρουαρίου 2001, κατόπιν αρκετών μεταστάσεων, ο ΠΒ μεταφέρθηκε από την Αθήνα στο νοσοκομείο Λέσβου. Τελικά, στις 4 Μαρτίου 2001, ο ΠΒ απεβίωσε.

Αναφορικά με τα ανωτέρω, ένα βασικό επιχείρημα των προσφευγόντων είναι το γεγονός ότι η εξουσιοδότηση του Υπουργού χορηγήθηκε οκτώμισι μήνες μετά το αίτημα που υπέβαλαν σε εκείνον, ενώ δύο ημέρες μετά την απόφαση του Υπουργού απεβίωσε ο γιος τους. Σύμφωνα με τους προσφεύγοντες, αυτό προκύπτει από αυτή την καθυστέρηση, η οποία δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί δεδομένης της σοβαρότητας της ασθένειας του γιου τους και του επείγοντος της κατάστασης. Αντίθετα, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, το γεγονός ότι η υπουργική εξουσιοδότηση δόθηκε δύο ημέρες πριν από τον θάνατο του ΠΒ αντιπροσωπεύει μια ατυχή σύμπτωση, ενώ, σύμφωνα με ιατρικές πληροφορίες, η μεταφορά του ΠΒ στις ΗΠΑ μάλλον δεν θα απέτρεπε τον θάνατό του¹¹. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται και η διαφορετική οπτική των μερών σχετικά με τον χρόνο.

δ) Οι εθνικές διαδικασίες και το επιχείρημα της παραβίασης της αξιοπρέπειας και της ζωής

Το 2001, οι προσφεύγοντες άσκησαν αγωγή κατά της Τράπεζας ζητώντας την αναγνώρισή τους ως αποκλειστικών κατόχων του λογαριασμού και τη μεταφορά του συνολικού ποσού των 296.291,16 ευρώ. Το 2006, το Πρωτοδικείο Μυτιλήνης έκρινε ότι τα ποσά αποτελούσαν συλλογή δωρεών, ενώ το 2007, το Εφετείο Αιγαίου επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση. Το 2013, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεση. Το 2003, οι προσφεύγοντες άσκησαν αγωγή αποζημίωσης κατά της Τράπεζας, του διευθυντή του υποκαταστήματος Μυτιλήνης, του περιφερειακού διευθυντή και του διευθυντή της Τράπεζας για τον πόνο και την ταλαιπωρία που υπέστησαν μετά τον θάνατο του γιου τους και για την ηθική βλάβη λόγω της βλάβης στη φήμη τους καθώς και στη μνήμη του γιου τους. Έχει ενδιαφέρον, ως προς το επιχείρημα της παραβίασης δικαιώματος που εμφανίζεται και στην αποκλίνουσα γνώμη της απόφασης, ότι το 2007, το Πρωτοδικείο Αθηνών διέταξε από κοινού την Τράπεζα και τους ενδιαφερόμενους υπαλλήλους να καταβάλουν σε καθέναν από τους προσφεύγοντες 2.934,70 ευρώ, κρίνοντας ότι επέλεξαν να προστατεύσουν άλλα έννομα αγαθά παραβιάζοντας τα θεμελιώδη δικαιώματα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ζωής και, άρα, ήταν υπεύθυνοι για τον θάνατο του ΠΒ. Το 2010, το Εφετείο Αθηνών έκανε δεκτή την έφεση και το 2013, ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεση. Είναι εμφανές ότι στο πλαίσιο και των παραπάνω εθνικών διαδικασιών, των ενεργειών των προσφευγόντων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και των δικαστικών αποφάσεων, το ζήτημα του χρόνου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο αν το διάστημα μεταξύ 2003-2013 κριθεί ως καθυστέρηση σε μια υπόθεση που από την αρχή η απαίτηση ήταν η ταχεία πρόσβαση των προσφευγόντων σε όλα τα δυνατά μέσα για να καλυφθούν οι ανάγκες πρόσβασης σε κατάλληλες υπηρεσίες υγείας.

IV. Σχόλια επί του παραδεκτού της προσφυγής

Αναφορικά με το παραδεκτό της προσφυγής, με βάση τις απαντήσεις του Δικαστηρίου στα κρίσιμα ερωτήματα και τις ενστάσεις που τέθηκαν επί του παραδεκτού, εμφανίζεται η κατεύθυνσή του να δοθεί η δυνατότητα να εξεταστεί στην ουσία ακόμα κι αν απορριφθεί στο τέλος.

Πρώτον, η ένσταση που βασίζεται στο *ratione materiae* ασυμβίβαστο της αίτησης με τις διατάξεις της ΕΣΔΑ συνδέεται στενά με την ουσία της προσφυγής δυνάμει του άρθρου 2. Συνεπώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι χρειάζεται να εξεταστεί στην ουσία η προσφυγή, δεν δέχεται την ένσταση και προχωράει στην εξέταση.

¹¹. Βλ. παρ. 42 της σχολιαζόμενης απόφασης.

Δεύτερον, ως προς την εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων, το Δικαστήριο κρίνει ότι από το σύνολο του περιεχομένου των αγωγών τους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προκύπτει ότι οι προσφεύγοντες βασίστηκαν στο εθνικό δίκαιο για επιχειρήματα που ισοδυναμούσαν με αξίωση επί της ουσίας προσβολής των δικαιωμάτων που εγγυάται το άρθρο 2, σύμφωνα με τον σκοπό του άρθρου 35 παρ. 1.

Τρίτον, ως προς το επιχείρημα σχετικά με την ευθύνη του κράτους και του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ, το Δικαστήριο δεν πείστηκε από το επιχείρημα της Κυβέρνησης ότι η προτεινόμενη επανόρθωση θα είχε εύλογες πιθανότητες επιτυχίας. Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς, ενδεχομένως, αν υπήρχε εξειδικευμένο νομοθετικό πλαίσιο για αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα με βάση τους χρόνους που αντιστοιχούν στην κάθε περίπτωση, αν το αποτέλεσμα ως προς το παραδεκτό θα ήταν το ίδιο. Δηλαδή αν το κράτος ήταν προνοητικό ώστε να υπάρχει ένα συγκεκριμένο ένδικο βοήθημα σχετικό με τα ειδικότερα ζητήματα της υπόθεσης και δη για επείγοντα ζητήματα υγείας, είναι πολύ πιθανό ότι η συγκεκριμένη προσφυγή θα ήταν απαράδεκτη αν το εν λόγω βοήθημα θεωρείτο αποτελεσματικό. Εν προκειμένω, χρησιμοποιείται το πλαίσιο του υποθετικού ένδικου βοηθήματος για να διαπιστωθεί η έλλειψη σε εθνικό επίπεδο αλλά και βελτιώσεις που μπορούν να εισχωρήσουν στην εθνική έννομη τάξη ώστε να προωθηθεί η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

V. Θετικές υποχρεώσεις και το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ

Είναι δεδομένο με βάση το άρθρο 2 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και τη σχετική νομολογία ότι απαιτείται από το κράτος όχι μόνο να απέχει από την εκούσια και παράνομη πρόκληση θανάτου, αλλά και να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την προστασία της ζωής των προσώπων που υπάγονται στη δικαιοδοσία του¹². Εξάλλου, οι θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 2 πρέπει να ερμηνεύονται ως έγκυρες στο πλαίσιο οποιασδήποτε δραστηριότητας που ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή. Είναι λοιπόν μια ισορροπία μεταξύ του αφηρημένου και του συγκεκριμένου¹³.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι υπήρχε θετική υποχρέωση του κράτους να εγκρίνει και να συμμορφώνεται με κανόνες ικανούς να προστατεύουν τους πολίτες στον τομέα της δημόσιας υγείας. Κατά συνέπεια, το απλό γεγονός ότι το κανονιστικό πλαίσιο μπορεί να είναι ελλιπές από ορισμένες απόψεις δεν αρκεί από μόνο του για να εγείρει ένα ζήτημα βάσει του άρθρου 2. Είναι ακόμα απαραίτητο να αποδειχθεί ότι αυτή η έλλειψη έβλαψε τον ασθενή. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης, όσον αφορά το εύρος των θετικών υποχρεώσεων του κράτους σε θέματα ιατρικής περίθαλψης, ότι θα μπορούσε να προκύψει ζήτημα βάσει του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ όταν αποδεικνύεται ότι οι αρχές είχαν θέσει τη ζωή ενός ατόμου σε κίνδυνο αρνούμενες την ιατρική περίθαλψη που είχαν αναλάβει να παρέχουν σε ολόκληρο τον πληθυσμό.

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, επίσης, ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του, σε περιπτώσεις όπου υπήρξε άρνηση πρόσβασης σε ζωτικής σημασίας επείγουσα περίθαλψη, πρέπει να υπάρχουν όλα τα ακόλουθα στοιχεία. Πρώτον, οι πάροχοι υγειονομικής περίθαλψης πρέπει, αδιαφορώντας για τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις, να αρνήθηκαν την επείγουσα ιατρική περίθαλψη σε έναν ασθενή, παρόλο που γνώριζαν πολύ καλά ότι αυτή η άρνηση έθεσε τη ζωή του σε κίνδυνο. Δεύτερον, προκειμένου η εν λόγω δυσλειτουργία να αποδοθεί στις κρατικές αρχές, πρέπει να είναι αντικειμενικά και πραγματικά αναγνωρίσιμη ως συστημική ή δομική και δεν πρέπει να περιλαμβάνει μόνο μεμονωμένες περιπτώσεις στις οποίες κάτι δεν λειτούργησε ή λειτούργησε πλημμελώς. Τρίτον, πρέπει να υπάρχει σύνδεση μεταξύ της αναφερόμενης δυσλειτουργίας και της βλάβης που υπέστη ο ασθενής. Τέλος, αυτή η

¹². Βλ. Μ. ΓΑΛΑΝΟΥ, Άρθρο 2 – Το δικαίωμα στη ζωή, σε: Ι. Σαρμάς / Ξ. Κοντιάδης / Χ. Ανθόπουλος, ΕΣΔΑ – Κατ'άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα, 2021, σ. 86. και L.-A. SICILIANOS, Preventing Violations of the Right to Life: Positive Obligations under Article 2 of the ECHR, Cyprus Human Rights Law Review, 2014, σσ. 117-129.

¹³. V. STOYANOVA, Framing Positive Obligations under the European Convention on Human Rights Law: Mediating between the Abstract and the Concrete, Human Rights Law Review, 2023, σσ. 1-34. Βλ. και Ι. ΣΑΡΜΑΣ, Η δίκαιη ισορροπία: Η Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκδ. Σάκκουλα – Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, 2018, σ. 475.

δυσλειτουργία πρέπει να οφείλεται στην παράλειψη του κράτους να συμμορφωθεί με την υποχρέωσή του να θεσπίσει ένα ρυθμιστικό πλαίσιο¹⁴.

Εστιάζοντας στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο διαχωρίζει την κρίση του σε ό,τι αφορά στην ιατρική περίθαλψη και στην πρόσβαση των προσφευγόντων στον τραπεζικό λογαριασμό. Αναφορικά με την ιατρική περίθαλψη, έχει ενδιαφέρον να τονιστεί ότι οι προσφεύγοντες επεσήμαναν ότι δεν κατηγορούν το κράτος ότι δεν χρηματοδότησε τη θεραπεία του γιου τους ή ότι ο τελευταίος δεν έλαβε ιατρική περίθαλψη. Δεν διαμαρτύρονται για την ποιότητα της φροντίδας που έλαβαν. Συνεπώς, δεν πρόκειται για ιατρική αμέλεια. Αντίθετα, εξηγούν ότι από την αρχή της θεραπείας που ακολούθησε ο γιος τους, σύμφωνα με τη γνώμη των γιατρών, η περίπτωσή του παρουσίαζε ελάχιστες ελπίδες ανάκαμψης και ότι η ασθένειά του δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί ούτε στην Ελλάδα ούτε στην Ευρώπη, με μόνη επιλογή τη μεταφορά του στο εξειδικευμένο νοσοκομείο στις ΗΠΑ. Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη ότι ο ΠΒ είχε πρόσβαση σε υποδομές και ιατρική περίθαλψη, ακολούθησε δωρεάν την κατάλληλη θεραπεία που διατίθεται σε εθνικά αλλά και ιδιωτικά νοσοκομεία, χειρουργήθηκε και υποβλήθηκε σε μεταμόσχευση.

Επίσης, οι προσφεύγοντες δεν επικρίνουν την απουσία κανόνων στον τομέα της δημόσιας υγείας, αλλά το περιεχόμενο των υφιστάμενων κανόνων σχετικά με τη συλλογή δωρεών, τους οποίους θεωρούν υπερβολικά περιοριστικούς. Σύμφωνα δε με την Κυβέρνηση, ο σχετικός νόμος είχε σκοπό να προστατεύσει τους τρίτους, δηλαδή να αποφύγει την εκμετάλλευση του φιλανθρωπικού αισθήματος, και με αυτόν τίθεται ένα αυστηρό ρυθμιστικό πλαίσιο. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η παρούσα υπόθεση δεν μπορεί να ενταχθεί σε κανένα πλαίσιο άρνησης ιατρικής περίθαλψης από όσα περιγράφονται στην απόφαση¹⁵.

Αναφορικά με την πρόσβαση των προσφευγόντων στον τραπεζικό λογαριασμό, το Δικαστήριο εξετάζει την ταχεία πρόσβαση στον τραπεζικό λογαριασμό από την άποψη των θετικών υποχρεώσεων του κράτους να θεσπίσει ρυθμιστικό πλαίσιο για την προστασία της υγείας των πολιτών του. Σημειώνει τη νομιμότητα των επιδιωκόμενων στόχων, δηλαδή την υπεράσπιση της τάξης και την προστασία των δικαιωμάτων των άλλων. Λαμβάνει δε υπόψη του ότι οι προσφεύγοντες μπορούσαν να ακολουθήσουν τη διαδικασία ενώπιον των ειδικών υγειονομικών επιτροπών, αλλά υπογραμμίζει ότι δεν μπορεί να προβεί σε εικασίες σχετικά με το αποτέλεσμα. Από την άλλη πλευρά, οι εθνικές αρχές έδρασαν με καλή πίστη και δεν αρνήθηκαν να λάβουν μέτρα με σκοπό την ολοκλήρωση του νομοθετικού πλαισίου. Εξάλλου, θεωρείται ότι ο Υπουργός Υγείας έδωσε αμέσως την εν λόγω εξουσιοδότηση. Συνεπώς, δεν υπήρχε παράλειψη, καθώς δεν υπάρχει οποιοδήποτε στοιχείο που να υποδηλώνει ότι οι εθνικές αρχές δεν εκπλήρωσαν μια θετική υποχρέωση που τους επιβάλλεται βάσει του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ. Βασικό δε συμπέρασμα, εν προκειμένω, είναι ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να διαπιστώσει την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της συμπεριφοράς των ελληνικών αρχών και του θανάτου του ΠΒ.

Εξάλλου, το Δικαστήριο κρίνει ότι από τον φάκελο προκύπτει ότι το νοσοκομείο στις ΗΠΑ είχε στείλει μόνο ένα ενημερωτικό έγγραφο για το πρόγραμμα θεραπείας, ενώ η εξατομικευμένη ιατρική αξιολόγηση του γιου τους επρόκειτο να πραγματοποιηθεί κατά τη διάρκεια του προγραμματισμένου ραντεβού στις 5 Φεβρουαρίου 2001. Θα μπορούσε να τεθεί το ερώτημα, αν το Δικαστήριο είχε στη διάθεσή του και αυτή την αξιολόγηση, θα άλλαζαν τα συμπεράσματα; Δηλαδή, αν χρονικά η υπόθεση βρισκόταν σε άλλο σημείο, θα άλλαζε η απόφαση του Δικαστηρίου; Προφανώς, το ανωτέρω ερώτημα δεν μπορεί να απαντηθεί αλλά θέτοντάς το μπορούμε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το Δικαστήριο αποφασίζει με όσα δεδομένα υπάρχουν και δεν προβαίνει σε εικασίες. Τα παραπάνω αναδεικνύουν

¹⁴. ΕΔΔΑ *Lopes de Sousa Fernandes κατά Πορτογαλίας* (Προσφυγή No 56080/13), απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2017, παρ. 194-196.

¹⁵. Βλ. και σχετική νομολογία σε ECtHR, Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights, Right to life, Updated on 31 August 2023, 2023, para 223, διαθέσιμο σε: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_eng.

ταυτόχρονα τη σημασία των πραγματικών περιστατικών και της εφαρμογής στην παρούσα υπόθεση.

VI. Αποκλίνουσα γνώμη του Δικαστή Darian Pavli

Η αποκλίνουσα γνώμη του Δικαστή Darian Pavli περιγράφει την πραγματικότητα της υπόθεσης και συνδέεται ως προς το ουσιαστικό της μέρος με το επιχείρημα παραβίασης δικαιώματος με την προαναφερόμενη εθνική απόφαση του Πρωτοδικείου. Θεωρεί πως οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν από την «*απαρχαιωμένη νομοθεσία*» οδήγησαν σε επιζήμια παρέμβαση στις προσπάθειες που κατέβαλαν οι προσφεύγοντες από την πλευρά τους να προσφέρουν στον γιο τους την καλύτερη δυνατή ιατρική περίθαλψη.

Τονίζει δε ότι, ενώ το εθνικό σύστημα υγείας δεν προσέφερε θεραπευτικές επιλογές, τα μέρη δεν συμφωνούν σχετικά με την πραγματική ελπίδα ότι η πειραματική θεραπεία που προσφέρεται στις ΗΠΑ θα μπορούσε να προσφέρει στον ΠΒ αποτελέσματα και καταλήγει ως προς αυτό το συμπέρασμα στο ότι «*μπροστά στην ιατρική αβεβαιότητα, η Πολιτεία πρέπει να στηριχθεί στο πλευρό της ζωής*». Θεωρεί λοιπόν ότι υφίσταται υποχρέωση του κράτους. Ο Δικαστής Pavli αναφέρει ότι, εάν τα κράτη δεν είναι πάντα σε θέση να χρηματοδοτήσουν ή να χρηματοδοτήσουν σε σύντομο χρονικό διάστημα τις ολοένα πιο εξελιγμένες και δαπανηρές μορφές θεραπείας που αναπτύσσει η σύγχρονη ιατρική, δεν θα πρέπει να εμποδίζουν τα άτομα και τις κοινότητες που βασίζονται στην αλληλεγγύη των συνανθρώπων τους.

Διαμορφώνει τη γνώμη του στη βάση της θεώρησης ότι η αλληλεγγύη αποτελεί έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους μιας ελεύθερης κοινωνίας, λαμβάνοντας δε υπόψη και τον πολλαπλασιασμό των εκστρατειών *crowdfunding*. Συνεπώς, οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν από τη νομοθεσία οδήγησαν σε αδικαιολόγητη και επιζήμια παρέμβαση στις προσπάθειες που κατέβαλαν οι προσφεύγοντες από την πλευρά τους να προσφέρουν στον γιο τους την καλύτερη δυνατή ιατρική περίθαλψη.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, ακόμα κι αν κάποιος δεν συμφωνεί πλήρως με τον συλλογισμό, ορισμένες γενικόλογες αναφορές ή το συμπέρασμα της αποκλίνουσας αυτής γνώμης στο πλαίσιο της συγκεκριμένης υπόθεσης, τα επιμέρους στοιχεία της μπορούν να συνθέσουν μια πραγματικότητα ή κριτήρια που χρειάζεται να ληφθούν υπόψη σε παρόμοιες υποθέσεις με διαφορετικά πραγματικά περιστατικά (π.χ. η υποχρέωση του κράτους να διαμορφώσει ένα νομοθετικό πλαίσιο το οποίο να προστατεύει άτομα που βρίσκονται σε παρόμοιες καταστάσεις, αλλά ταυτόχρονα και τους τρίτους).

VII. Αποτίμηση

Στη συγκεκριμένη απόφαση, όπως προαναφέρθηκε στην αρχή του σχολιασμού, το Δικαστήριο προβαίνει σε οριοθέτηση και εξισορρόπηση. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι μια ισορροπημένη απόφαση με βάση τα πραγματικά περιστατικά που είχε ενώπιόν του το Δικαστήριο, καθώς και την επιχειρηματολογία των μερών. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το Δικαστήριο θέτει τα όριά του εξειδικεύοντας το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ. Μια πρώτη μορφή οριοθέτησης είναι ότι το Δικαστήριο δεν προβαίνει σε εικασίες, ενώ έχει ενδιαφέρον γι' αυτό το ζήτημα ο τρόπος που αναφέρονται θέματα ιατρικής επιστήμης στην υπόθεση, οδηγώντας σε ένα πιθανό συμπέρασμα ότι, αν διέφεραν τα πραγματικά περιστατικά, ο ιατρικός φάκελος και το χρονολόγιο, ενδεχομένως να ήταν διαφορετική η έκβαση της υπόθεσης. Μια δεύτερη μορφή οριοθέτησης στην οποία προβαίνει το Δικαστήριο είναι οι αρχές και οι θετικές υποχρεώσεις του δικαιώματος στη ζωή. Είναι κρίσιμο ότι, ακόμη κι αν η απόφαση δεν κατέληξε σε παραβίαση, υπενθυμίστηκαν οι αρχές και οι θετικές υποχρεώσεις σε μια υπόθεση που αφορά το πλαίσιο της υγείας και της παρεχόμενης περίθαλψης με τον τρόπο που τέθηκε στη συγκεκριμένη υπόθεση.

Ένα σχόλιο το οποίο εστιάζει στο περιεχόμενο του άρθρου 2 ΕΣΔΑ και μπορεί να εκτείνεται σε παρόμοιες υποθέσεις αποτελεί ο ρόλος του ρυθμιστικού πλαισίου στην ταχύτητα και την

αποτελεσματικότητα των διαδικασιών με γνώμονα την προστασία των ασθενών. Εν προκειμένω, η ολοκλήρωση του ρυθμιστικού πλαισίου ήταν μια θετική ενέργεια αλλά χρειάζεται να ελέγχεται εάν είναι πράγματι αποτελεσματική και σε πρακτικό επίπεδο οποιαδήποτε αλλαγή του ρυθμιστικού πλαισίου προς όφελος των ασθενών. Η εν λόγω απόφαση και η ανάλυση των θετικών υποχρεώσεων κάνει εμφανές το γεγονός ότι υφίστανται συγκεκριμένα εργαλεία στη νομολογία του Δικαστηρίου. Συνεπώς, ένα από τα ζητούμενα που απορρέουν από τη συγκεκριμένη υπόθεση είναι και η ανάλυση της θετικής υποχρέωσης του κράτους να παρέχει ένα ρυθμιστικό πλαίσιο¹⁶ και ειδικά για την προστασία της υγείας των πολιτών σε συνάρτηση με το δικαίωμα στην υγεία και τα δικαιώματα ασθενών σε ένα πλαίσιο διακινδύνευσης της ζωής. Εξάλλου, το θεσμικό πλαίσιο για τα δικαιώματα των ασθενών μπορεί να συνδέει δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην υγεία, στην ιδιωτική ζωή ή του σεβασμού της περιουσίας. Η προοπτική η οποία εμφανίζεται εντός της νομολογίας του Δικαστηρίου είναι ακριβώς η εξέλιξη των χαρακτηριστικών και κριτηρίων τέτοιων υποθέσεων προκειμένου να προστατευθούν οι ως άνω κατηγορίες ατόμων.

Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς εάν η συγκεκριμένη απόφαση θεωρείται μια «εύκολη» κρίση από μέρους του Δικαστηρίου. Δεν είναι εύκολο να απαντηθεί το συγκεκριμένο ερώτημα αλλά είναι ενδεικτικό ότι το Δικαστήριο αποφασίζει να αναφερθεί στο ότι είχε επίγνωση της τραγικής φύσης των περιστάσεων της υπόθεσης και του γεγονότος ότι ο γιος των προσφευγόντων είχε αποβιώσει δύο ημέρες αφότου έλαβαν την άδεια από τον Υπουργό. Ένα δεύτερο στοιχείο αποτελεί το ότι υπάρχει αποκλίνουσα γνώμη, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, η οποία, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο, γίνεται σεβαστή. Συνεπώς, η ως άνω οριοθέτηση του Δικαστηρίου και η αποτύπωση της κρίσης του στην απόφαση δεν ήταν ανώδυνες, αν και η απόφαση είναι ισορροπημένη.

¹⁶. V. STOYANOVA, *Positive Obligations Under the European Convention on Human Rights – Within and Beyond Boundaries*, Oxford University Press, Oxford, 2023, σσ. 36-37 (note 102), 217-218.